

MATURA TAMÁS
MÉSZÁROS TAMÁS

A japán „normalizáció” és Kína

MKI-TANULMÁNYOK

A Magyar Külügyi Intézet időszaki kiadványa

Kiadó:

Magyar Külügyi Intézet

Szerkesztés és tördelés:

Tevelyné Kulcsár Andrea

A kiadó elérhetősége:

H-1016 Budapest, Bérc utca 13-15.

Tel.: +36 1 279-5700

Fax: +36 1 279-5701

E-mail: titkarsag@hii.hu

www.kulugyiintezet.hu

www.hii.hu

© Matura Tmás - Mészáros Tamás, 2013

© Magyar Külügyi Intézet, 2013

ISSN 2060-5013

ÖSSZEFOGLALÓ

Az elmúlt években egyre látványosabban erősödő kínai katonai képességek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az Abe Shinzo vezette tokiói kormány immáron komolyan felvesse Japán nemzetközi szerepének „normalizálását”, azaz az ország katonai képességeinek a gazdasági nagyhatalmi státuszához igazítását. Ennek előfeltétele a második világháborút követően amerikai segítséggel megfogalmazott japán békealkotmány módosítása, a védelmi képességekre szorító haderőt előíró 9. cikkely törlése vagy módosítása. A tanulmány azt a kérdést járja körbe, hogy milyen belpolitikai viszonyok tehetik mindezt lehetségessé, illetve hogy milyen hatások várhatók a térségben érdekelt hatalmak, így elsősorban Kína és az Egyesült Államok részéről. Az egyértelműnek látszik, hogy a japán haderők erősítése fegyverkezési versenyt alakíthat ki a térségben, ráadásul Kína számára is igazolást jelentene a nemzetközi szinten a saját növekvő katonai költségvetése kapcsán. A térségbeli feszültségforrások eleve komolyak: akár a Kelet-kínai-tenger szigetvitái, akár a Dél-kínai-tenger hasonló problémája fegyveres konfliktushoz vezethet. Jobb- és baloldaliak egyaránt egyértelműen Japán elleni támadásnak értékelik Kína fellépését. Japán védelmi és külpolitikai körökben egyöntetűen elfogadott az a nézet, hogy Kína magatartása azt jelzi: Peking egy revizionista hatalom, amely saját érdekei mentén át akarja alakítani a nemzetközi rendet a térségben. Ez teljes mértékben ellentétes Japán érdekeivel, s habár Abe belpolitikai szempontból tagadhatatlanul revizionista, külpolitikai téren minden lépése a Japán számára előnyös, jelenlegi nemzetközi rend védelmére irányul. Kína ugyanakkor hasonlóan gyanakvó a szigetország mélyebb céljait illetően, és nem is ok nélkül. Peking szerint minden kétséget kizáróan Tokió volt az, amely a szigetek államosításával megváltoztatta a *status quó*t a Kelet-kínai-tengeren. A helyzetet súlyosbítja, hogy stratégiai szempontból bármit is lép Japán, az szükségszerűen ellentétes Kína érdekeivel. Egy katonailag gyenge és csak erős korlátok mentén „normalizálódó” Japán ugyanis vélhetően továbbra is az USA kelet-ázsiai „trójai falova” maradna. Ugyanakkor egy erős és függetlenebb külpolitikát folytató Japán szintén megpróbálná fékezni Peking felemelkedését és érdekérvényesítését. Ugyanakkor valószínűleg a helyzet belátható időn belül nem fog eszkalálódni. A japán normalizáció és a kínai hadsereg-modernizáció ellenére jelenleg mindkét ország céljai defenzívek, és a változó biztonságpolitikai felfogásuk mögött húzóó indokok szorosan kötődnek elsődleges prioritásukhoz, a gazdasági jólétük biztosításához és fenntartásához.

Az elmúlt hónapokban a szélesebb publikum számára is újra előtérbe került a változó japán belpolitikai helyzet, illetve annak várható kül- és biztonságpolitikai vetülete. Az alábbi elemzésben a változóban lévő japán biztonságpolitikai felfogás hátterét és annak az ázsiai–csendes-óceáni régióra gyakorolt hatását tekintjük át, elsősorban Japánra, Kínára és az Egyesült Államok szerepére koncentrálva.

A KELET-ÁZSIAI ÉS CSENDES-ÓCEÁNI TÉRSÉG BIZTONSÁGPOLITIKAI HELYZETE

A térség belső biztonságpolitikai helyzetét alapvetően két jelenség kölcsönhatása alakítja: Kína növekvő hatalma, illetve a környező országok és különösen az Egyesült Államok erre adott válaszai. Kínát lényegében minden, a térséget érintő nemzetközi konfliktus közvetlenül érinti, gyakran döntő hatása van rájuk, mint például a koreai konfliktus esetében. Az Egyesült Államok kormányzata 2012-ben hivatalosan is megerősítette, hogy a Csendes-óceán térségébe történő, már évekkel korábban megkezdett erőátcsoportosítások a „Pivot to East Asia Regional Strategy” részét képezik, és Washington a jövőben is folytatni kívánja védelmi képességeinek redisztribúcióját a pacifikus térségbe.¹ A fegyveres erők fejlesztésének üteme és mérete Kelet-Ázsiában igen jelentős: Kína védelmi költségvetése 1989 és 2012 között reálértéken számítva is legalább a kilencszeresére ugrott, Dél-Koreáé legalábbis megduplázódott, a délkelet-ázsiai országok két és félszeresére emelkedett, míg Japáné 28 százalékkal nőtt.

Kína látványosan növekvő (bár az ország gazdasági teljesítményéhez képest továbbra is kismértékű) védelmi költségvetése évek óta erőteljes hajrát generál a környező országokban, különösen Japánban. Ez aligha meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy Peking vásárlóerő-paritáson számolva 2013-ban immáron közel 249 milliárd dollárt fordít katonai kiadásokra,² míg a világ harmadik legnagyobb gazdaságának számító Japán alig 46 milliárdot. Ráadásul az olló az elmúlt években egyre nagyobbra nyílt a két nagyhatalom védelmi költségvetése között.

Kína külpolitikáját és ezáltal biztonságpolitikáját a mai napig alapjaiban határozza meg Teng Hsziao-ping 24 írásjegyből álló intelme, vagyis stratégiája, amely szerint Kínának hidegvérű megfigyeléssel, saját helyzetének biztosításával, nyugodt hozzáállással, valós erejének elrejtésével és a megfelelő időpont kiváráásával, illetve a feltűnés és a vezető pozícióra való törekvés kerülésével van esélye a továbbfejlődésre.³

Bár egyes megfigyelők szerint Pekingnek az utóbbi években a Kelet- illetve a Dél-kínai-tengeren tapasztalható, határozottabb fellépése a tengi stratégia elhagyására enged következtetni, az továbbra is mélyen igaz, hogy a KNK számára jelenleg elsődleges fontosságú a békés nemzetközi környezet fenntartása. A Kínai Népköztársaság

1 „The Obama Administration’s Pivot to Asia”. *The Foreign Policy Initiative*, <http://www.foreignpolicy.org/content/obama-administrations-pivot-asia>. Letöltés ideje: 2013. szeptember 8.

2 „The 15 Countries with the Highest Military Expenditure in 2012”. *SIPRI*, <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/Top%2015%20table%202012.pdf>. Letöltés ideje: 2013. szeptember 8.

3 M. Taylor Fravel: „Revising Deng’s Foreign Policy”. *The Diplomat*, <http://thediplomat.com/china-power/revising-deng%E2%80%99s-foreign-policy/>, 2012. január 17.

biztonságpolitikai stratégiájának alapját a doktrínák hierarchiájának legfelsőbb szintjét jelentő „békés fejlődés” elve jelenti, így, ennek megfelelően, deklaráltan védelmi jellegű fejlesztési irányt jelöl ki. Kína – szemben a néhai Szovjetunióval – az „előbb a gazdaság” stratégiáját követi, azaz az 1978–79-ben megkezdett reform és nyitás politikájának is a legfőbb célja a kínai gazdaság megerősítése volt.

Hangsúlyozni kell, hogy a nemzeti össztermékhez viszonyítva Peking még mindig meglehetősen keveset fordít katonai kiadásokra, hiszen a védelmi költségvetés alig haladja meg a GDP 2 százalékát. A stratégiai szintű kínai biztonságpolitikai megfontolások jelentős részben a gazdaság fejlődéséhez és az ország össznemzeti erejének további növeléséhez szükséges nemzetközi környezet megteremtését, illetve fenntartását tekintik prioritásként. Azaz a kínai haderő fejlesztésének hangsúlya, akárcsak jelenleg, a következő évtizedben is inkább az ország defenzív képességeinek növelésén, utánpótlási útvonalainak biztosításán és korlátozott, helyi konfliktusok leküzdésének képességén lesz, mintsem a klasszikus háborús felkészülésen. Hosszabb távon, azaz két évtized eltelével azonban már elég erős és stabil lesz Kína gazdasága és technológiája ahhoz, hogy az ország bármely más nemzettel sikerrel vehesse fel a harcot egy esetleges komoly nemzetközi konfliktus esetén is. A kínai vezető politikusok a 21. század első két évtizedét általában egy kínálkozó stratégiai lehetőségnek fogják fel, azaz az ebben az időszakban fennálló nemzetközi és belső helyzetet tekintik a legalkalmasabbnak arra, hogy az ország össznemzeti erejét folyamatosan növelhessék.⁴ Az össznemzeti erő fejlesztésének stratégiai célja valójában a Kínai Kommunista Párt hatalmának fenntartása, a további gazdasági növekedés és fejlődés elősegítése, a belső rend és politikai stabilitás biztosítása, illetve Kína nagyhatalmi pozícióinak erősítése.

Az is igaz ugyanakkor, hogy Peking már napjainkban is láthatóan készül ezeknek az évtizedes távlatú céloknak az elérésére. Ennek az egyik legszembetűnőbb és a japán, illetve amerikai érdekeket potenciálisan leginkább veszélyeztető jele a haditengerészeti erők fejlesztése, azon belül is a katonai erő távoli alkalmazásának képességéé (*power projection capability*). Nagy médiavisszhangot kapott a kínai repülőgéphordozó-program, amely egyelőre csupán egy régi szovjet, felújított hordozóval büszkélkedhet, de a kínai tervek szerint az ország a 2020-as évekre legalább hat, saját fejlesztésű anyahajót fog vízre bocsátani. A tengeralattjáró-flotta fejlesztése is jelentős támogatást kap, mind a nukleáris, mind pedig a dízel-elektromos meghajtású ballisztikus rakétákkal felszerelt hajók terén.

Túl a növekvő katonai ráfordításokból eredő hatalmi potenciálon, kézzelfogható konfliktusok is feszélyezik Tokió és Peking kapcsolatát. A Kelet-kínai-tengeren található Tiaojü/Szenkaku-szigetek (kínaiul Diaoyu, japánul Senkaku) hovatartozásáról kialakult vita a térség többi konfliktusához hasonlóan a második világháború lezárásától eredeztethető.⁵ Manapság a jogi-politikai szuverenitás kérdése mellett a térség jelentős szénhidrogénkészletei miatt is egyre fontosabbá válik a szigetcsoporthoz mindkét fél számára.

4 Rác Lajos: „A kínai stratégiai gondolkodás központi fogalma: az össznemzeti erő”. *Hadtudomány*, No. 4. (2005). Elektronikus változat: *Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar*, http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/4/2005_4_10.html.

5 „Senkaku Islands”. *Wikipedia*, http://en.wikipedia.org/wiki/Senkaku_Islands. Letöltés ideje: 2013. szeptember 8.

Bár a szigetek feletti szuverenitást övező vita évtizedek óta folyik, az 2010-ig csupán egy volt a Peking és Tokió közötti számos, kisebb-nagyobb feszültségek sorában. Azonban az utóbbi években a japán kormányzat, látva Kína katonai képességeinek rohamos növekedését, egyre fokozódó aggodalommal és elszántsággal védi a vélt vagy valós jogait a Kelet-kínai-tengeren is. 2010-ben egy, a Tiaojü/Szenkaku-szigetek körüli, kizárólagos gazdasági övezetben halászó kínai hajó kapitányát a japán parti őrség őrizetbe vette, amire Peking igen erőteljes diplomáciai válasszal reagált, és beszüntette a japán gazdaság számára létfontosságú ún. ritkaföldfémek exportját a szigetországba. Bár e krízis végül gyorsan rendeződött, 2012-ben újra fellángolt a konfliktus, amikor a japán kormány bejelentette, hogy megvásárol hármát az öt szigetből, amelyek addig japán magánemberek tulajdonában voltak – azaz lényegében államosítja azokat. Ez idő tájt az amúgy is egyre erősödő japán és kínai nacionalizmus újabb összecsapásának lehettünk tanúi: Kínában számtalan erőszakos demonstráció kezdődött, melyek során japán tulajdonú üzleteket és gyárakat támadott meg a feldühödött tömeg. A kínai kormányzat utasította parti őrségét, hogy fokozza a járőrözést a sziget térségében, majd hivatalosan is megerősítette a szigetek ellenőrzése iránti igényét. Ugyanakkor a jelek szerint mindkét fél tisztában van egy esetleges eszkaláció veszélyével, ezért a haditengerészeti erőket többnyire távol tartják a térségtől, azok legfeljebb jelzesszerűen közelítik meg egymás felségvizeit. Azonban történtek olyan incidensek, amelyek azt jelzik, hogy egy félreértés vagy egy helyi katonai parancsnok hibás döntése könnyen súlyos katonai összecsapáshoz vezethet.

Ugyanakkor a Kelet-kínai-tengert érintő konfliktus túlmutat a Tiaojü/Szenkaku-szigetek körüli vizeken, és összességében mintegy negyvenezer négyzetkilométernyi tengeri terület képezi a vita tárgyát. Peking úgy véli, az ENSZ tengerjogi egyezménye szerint, a kontinentális talapzat miatt hozzá tartoznak a vitatott vizek, míg Tokió, a kizárólagos gazdasági övezetekre vonatkozó paragrafus alapján, a Japán partoktól számított kétszáz tengeri mérföldön belül eső területet követeli magának. Bár korábban felmerült, hogy a két ország kizárólagos gazdasági övezetének elválasztása érdekében a partjaik közötti felezővonal legyen érvényben, az eddigi tárgyalások nem hoztak eredményt.

A konfliktus megoldása egyelőre nem látszik: Kína növekvő erejét, büszkeségét és nyersanyagéhségét figyelembe véve nem valószínű, hogy lemondana a szigetek feletti szuverenitás követeléséről, illetve a többi, szintén konkuráló kizárólagos gazdasági övezetről, ugyanakkor Japán sem adhatja fel jelenlegi álláspontját. Számos megfigyelő értékeli úgy, hogy a kelet-kínai-tengeri konfliktus az egyik igen valószínű kiindulópontja lehet egy jövőbeli térségbeli háborúnak. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy – ugyancsak történelmi alapon – Tokió és Peking mellett Tajpej is hivatalosan magának követeli a Tiaojü/Szenkaku-szigetek feletti szuverenitást, s időről időre maga is halászhajókat és partvédelmi egységeket küld a térségbe. Az ebből származó japán–tajvani ellentét éket ver az Egyesült Államok regionális szövetségi rendszerébe, és egyes félelmek szerint egy platformra terelheti Tajpejt és Pekinget.

A térségbeli amerikai szerepvállalás kapcsán kiemelendő, hogy az USA kelet-ázsiai katonai jelenléte pekingi olvasat szerint egyre inkább Kína fejlődésének és növekvő hatalmának feltartóztatására és az ország bekerítésére irányul, azaz a kínai fél gyakran hidegháborús mentalitással és eszközökkel (*containment és encirclement*) vádolja Washingtont. Pekingi szemszögből valóban stratégiai aggodalomra adhat okot, hogy az

Egyesült Államok jelentős erőkkel állomásozik Kínától keletre és délre: Dél-Koreában és Japánban, illetve bázisokkal rendelkezik Szingapúrban, Thaiföldön és a Fülöp-szigeteken, továbbá kétezer-ötszáz tengerészgyalogost küld Ausztráliába is; Kínától nyugatra pedig csapatai vannak Afganisztánban, és katonai bázisokat használhat Kazahsztánban és Pakisztánban is.

A pusztán katonai jelenlétén kívül Washington folyamatosan erősíti szövetségi rendszerét is a térségben. Ez utóbbit egyébként pont a fokozódó kínai külpolitikai magabiztosság is elősegíti. Látván Peking erősödő érdekérvényesítő akaratát, a környező országok többsége egyre inkább az amerikai védelmi ernyő alá kíván húzódni; sokfelé erősödik a Kína-ellenes nemzeti nacionalizmus, ami különösen Japánban érezteti hatását, ahol a nemzeti büszkeség reneszánsza alakulhat ki Abe Sinzó kormányzata alatt. Kérdés, hogy Washington miként viszonyulna egy új japán alkotmányos helyzethez, illetve a szigetország katonai felemelkedéséhez. Az Egyesült Államok számára Japán a legfontosabb térségbeli szövetséges, és Washington szempontjából eddig kényelmes helyzetet jelentett, hogy biztonságpolitikai szempontból Tokió erősen alárendelt helyzetben volt. Stratégiai dilemma előtt áll az amerikai döntéshozatal: egyfelől Kínával szemben már a közeljövőben szükség lehet egy katonailag erős Japánra, másfelől a felfegyverzett Japán egy újabb katonailag erős államot eredményezne a kelet-ázsiai sakktáblán, amelynek Amerikához fűződő szövetsége nem garantálható örökké.

A hivatalos amerikai álláspont szerint az Egyesült Államok kormánya semleges kíván maradni a térséget érintő konfliktusok többsége, így különösen a Dél-kínai- és a Kelet-kínai-tengert érintő szuverenitási viták esetében. Ugyanakkor a Tiaoju/Szenkaku-szigetek kapcsán 2013 januárjában Hillary Clinton akkori amerikai külügyminiszter arról beszélt, hogy a szigetek japán fennhatóság alatt állnak, és az Egyesült Államok szövetségesként támogatja Japánt a békés rendezés során. Az ilyen típusú amerikai megszólalások Peking számára nem hagynak kétséget afelől, hogy az USA kormányzata ellenzi a térségbeli kínai előretörést.

A helyzetet némileg leegyszerűsítve, elméleti szempontból egy klasszikus biztonsági dilemma látszik kirajzolódni a kelet-ázsiai térségben, ahol az egyes államok a biztonságpolitikai helyzetüket a környező versenytársak képességeinek és szándékainak viszonylatában értelmezik. Azaz Peking percepciójában az erősödő térségbeli amerikai jelenlét és az esetleges japán normalizáció a kínai biztonsági helyzet romlását jelentené, ami a védelmi képességek még erőteljesebb fejlesztését vonná maga után. A kínai védelmi képességek még erőteljesebb fejlesztése viszont tovább gerjesztené a japán és amerikai aggodalmakat. Ördögi kör, amely fegyverkezési versenyhez vezethet. Bonyolítja ugyanakkor a helyzetet, hogy a feszültségekkel terhes politikai szférával párhuzamosan egy aktív és prosperáló, erősen interdependens üzleti-gazdasági szféra alakult ki a szóban forgó országok között. Kérdés, hogy a jövőben a politikai feszültségek taszító ereje vagy a gazdasági realitások vonzása lesz erősebb Kína és a térségben érdekelt többi ország között.

A JAPÁN „NORMALIZÁCIÓ” ÉS ANNAK HÁTTERE

A japán „normalizáció”, azaz a hadseregre vonatkozó alkotmányos korlátozások fokozatos eltörlése gyakorlatilag már két évtizede tart,⁶ az elmúlt években azonban e folyamat üteme és iránya – ha nem is forradalmi, de számottevő – változáson ment keresztül. Egyrészt, míg korábban a japán védelmi politika fejlődése elsősorban a globális és regionális válságokra adott, nehézkes politikai alkuk során létrejött, jórészt *ad hoc* válaszok sorozata volt, addig mára e folyamat önálló mederbe lépett, és ha eltérő mértékben is, de gyakorlatilag mindegyik *mainstream* japán politikai párt elfogadta annak szükségességét. Másrészt, míg az 1990-es években és a következő évtized elején a japán hadseregfejlesztést propagálók részben a humanitárius és békefenntartói képességek fejlesztésének, részben az Észak-Korea jelentette fenyegetés elleni védekezésnek a szükségességével indokolták a normalizációt, addig mára nyíltan Kína növekvő ereje, illetve egyre erélyesebb regionális fellépése vált a japán biztonságpolitika fő fókuszává.⁷

Tágabb értelemben véve, a regionális és globális eseményeken, valamint Észak-Korea fegyverkezésén és Kína felemelkedésén túl e folyamatnak két fő mozgatórugója van. Az egyik az amerikai–japán védelmi szövetség. Az USA gyakorlatilag már az 1950-es évek óta folyamatos nyomást gyakorol Japánra, hogy az nagyobb szerepet vállaljon mind saját védelmét illetően, mind a regionális és globális védelmi feladatokkal kapcsolatban.⁸ A hidegháború vége óta a japán biztonságpolitika egyik fő kérdése az Egyesült Államoktól való „távolság”. Tokió védelmi téren a mai napig erősen Washingtonra van utalva, ezért folyamatos aggodalmat okoz a japán döntéshozók számára, hogy mennyire erős és megbízható az USA elkötelezettsége a szigetország védelme iránt⁹ – különösen Kína felemelkedésének, illetve az Egyesült Államok csökkenő relatív erejének fényében. Ebből a szempontból az elmúlt években egy sajátos ambivalencia figyelhető meg a kapcsolatban: míg Washington természetes érdeke, hogy fő ázsiai szövetségese nagyobb szerepet vállaljon a regionális védelmi feladatokban, egyúttal kínosan próbál ügyelni arra, hogy ez ne okozzon komolyabb feszültséget az amúgy is egyre terheesebb kínai–

6 A „normalizáció” megnevezés abból fakad, hogy Japán nemzetközi politikai értelemben mindeddig „nem normális” államként viselkedett, mivel gazdasági hatalma nem párosult ahhoz mérhető katonai erővel és nemzetközi politikai befolyással.

7 Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az észak-koreai veszéllyel indokolt lépések valójában már korábban is elsősorban Kína felé irányultak. L. Christopher W. Hughes: „»Super-Sizing« the DPRK Threat: Japan’s Evolving Military Posture and North Korea”. *Asian Survey*, Vol. 49. No. 2. (2009). 291–311. o. A váltás tehát e téren elsősorban retorikai, mintsem technikai.

8 A hidegháború alatt – és sok szempontból azóta is – Japán „pacifizmusa” nemcsak az alkotmány idealizmusából, hanem anyagi érdekekből is fakadt, Tokió ugyanis klasszikus „*free rider*” volt a nemzetközi rendszerben azáltal, hogy a védelmi feladatok nagy részét az Egyesült Államoknak delegálta. Ez részben azzal magyarázható, hogy a világháború utáni japán vezetés úgy vélte, a militarizáció helyett a gazdasági talpra állásra kell összpontosítania. Ugyanakkor Washington, érthető módon, kevésbé tolerálta, hogy míg Japán gazdasági felemelkedésével a szigetországi cégek az amerikai vállalatok vetélytársaivá váltak, addig Tokió továbbra sem volt hajlandó részt vállalni a prosperitását lehetővé tevő nemzetközi béke fenntartásából.

9 David Arase: „Japan, the Active State?”. *Asian Survey*, Vol. 47. No. 4. (2007). 566. o.

amerikai kapcsolatokban.¹⁰ E két cél párhuzamos kivitelezése azonban sok szempontból legalábbis problémásnak, ha nem egyenesen lehetetlennek tűnik. Másfelől az amerikai szövetség egyben béklyó is a japán külpolitikán, mivel az amerikai érdekekhez való igazodás kényszere a múltban többször is ellentmondott Japán saját érdekeinek. A szövetség tehát mindkét fél számára egy kényes kötéltnáchoz hasonlítható, amelyben Washington a kínai kapcsolat és a japán szövetség között egyensúlyoz, Tokió pedig egyszerre próbál „önállóbbá” válni és az Egyesült Államok hű szövetségese maradni.¹¹ Ugyanakkor végső soron mind az amerikai, mind a japán érdekek a szigetország védelmi szerepének növelése irányába hatnak, még ha nem is vannak teljes összhangban egymással.

A normalizáció másik alappillére azon – amúgy nem különösebben új és semmiképpen sem egyedi és forradalmi – felismerés, hogy a világ és a kelet-ázsiai térség egyre összetettebb biztonsági környezetének fényében Japán területi védelme nem az ország partjainál vagy parti tengerein, hanem attól egyre távolabb kezdődik. Energiahordozókkal és nyersanyagokkal gyakorlatilag nem rendelkező, hagyományos kereskedőnemzetként Japánnak létfontosságú a tengeri kereskedelem szabadsága, miközben a döntéshozók számára is egyértelművé vált, hogy a szigetországtól távol eső államokban bekövetkező válságok is komoly fenyegetést jelenthetnek annak biztonságára és jólétére nézve. Ez szorosán kapcsolódik a normalizáció jogi-politikai alapkérdéséhez, azaz a japán alkotmány 9. cikk második mondatának értelmezéséhez.¹² Habár e mondat értelmében Japán nem tart fenn hadsereget, ma a Japán Önvédelmi Erő (JSDF) képességei és technológiai színvonala alapján Kelet-Ázsia egyik legfejlettebb hadseregének tekinthető, köszönhetően az alkotmány folyamatos újraértelmezésének és a 9. cikkből levezetett korlátoknak az aktuális viszonyokhoz történő alakításának.¹³ Mivel az alkotmány engedélyezi az önvédelmet – sőt valójában csak és kizárólag azt engedélyezi –, Japán a nemzetközi viszonyok és a biztonsági környezet változásainak fényében folyamatosan kiterjesztette az önvédelem fogalmának értelmezését, ezáltal tágítva a JSDF felhatalmazását és a japán biztonságpolitika horizontját.

Az 1990-es évek elején, elsősorban az öbölháborús japán „csekkdiplomáciával”¹⁴ szembeni kritikák hatására indult normalizáció keretein belül a parlament 1992-ben engedélyezte, hogy japán katonák ENSZ békefenntartó missziókban vegyenek részt. A Tajvan-szorosi válság és az első észak-koreai nukleáris válság, valamint egy Okinava szigetén amerikai katonák által elkövetett, belpolitikai és diplomáciai botrányt kavaráó

10 Mindez tetten érhető az elmúlt hónapok kínai–japán szigetvitájára adott amerikai reakciókban: Washington ugyan kiáll Japán mellett, de e kiállás határozottsága igen mérsékelt.

11 L. Richard J. Samuels: „Japan’s Goldilocks Strategy”. *The Washington Quarterly*, Vol. 29. No. 4. (2006). 111–127. o.

12 A 9. cikkely hivatalos angol fordítása: „ARTICLE 9. *Aspiring sincerely to an international peace based on justice and order, the Japanese people forever renounce war as a sovereign right of the nation and the threat or use of force as means of settling international disputes. (2) To accomplish the aim of the preceding paragraph, land, sea, and air forces, as well as other war potential, will never be maintained. The right of belligerency of the state will not be recognized.*”

13 Japán sajátosság, hogy az alkotmány 9. cikkének értelmezését nem a legfelsőbb bíróság, hanem a kabinet törvénykezési hivatala végzi, így a kormánynak viszonylagos autonómiája van e tekintetben.

14 Japán jelentős összegekkel támogatta a hadműveletet, de az alkotmányos korlátok miatt nem vett részt abban.

nemi erőszak hatására 1997-ben Japán aktívabb szerepet vállalt az amerikai szövetségben belül, többek között az USA csapatainak logisztikai és nem hadi jellegű támogatását illetően.

Az első ilyen jellegű jelentősebb tevékenységre a 2001-es afganisztáni beavatkozás alatt került sor, egy indiai-óceáni üzemanyag-újrátöltő akció keretein belül. Egy igen fontos, de döntően szimbolikus lépés volt Tokió részéről, hogy a japán hadsereg részt vett az iraki háborút követő újjáépítésben is. Ez a – belföldön sokat bírált – küldetés egyszerre jelezte Japán aktivizálódását és a szigetország haderejére nehezedő alkotmányos korlátok erejét: habár a II. világháború óta japán katonák először léptek idegen ország területére egy nem az ENSZ égisze alatt folyó misszió során, fegyvert csak önvédelmi céllal viselhettek, hadi műveletekben pedig nem vehettek részt.

Japán 1999 és 2005 között aktívan – de sikertelenül – lobbizott azért, hogy az ENSZ Biztonsági Tanács állandó tagjává válhasson. 2006-ban ismét bővült Tokió szerepköre az amerikai szövetségben belül, 2007-ben pedig felállították az ország védelmi minisztériumát.¹⁵ A 2004-es indonéziai cunamit és a 2010-es haiti földrengést követően a JSDF részt vett a nemzetközi segélymissziókban, és a haditengerészet a parlament felhatalmazásával 2009 óta járőrözik az Ádeni-öbölben, az ottani kalózkodás megfékezése érdekében. E misszió keretein belül 2010-ben, Dzszibutiban épült fel Japán első külföldi katonai támaszpontja a II. világháború vége óta.

E folyamat természetesen a hadsereg erejének fejlesztésével párosult. E tekintetben a legtöbb figyelmet a japán (helikopter)hordozó-program és a rakétavédelmi rendszer kialakítása kapta. Az utóbbiról hosszás mérlegelés után, 2003-ban döntött Tokió, és mára már hat darab Aegis légvédelmi rendszerrel felszerelt rombolóval, számos Patriot PAC-3 kilövőállással és három FPS-5-ös, illetve hét FPS-3-as radarállomással rendelkezik. A másik figyelemreméltó előrelépés, hogy Japán 2007-ben vízre bocsátotta a világháború óta az első, komolyabb felszállófedélzettel ellátott helikopterhordozóját, a Hjúgát. Ezt 2011-ben egy újabb hasonló hajó, majd 2013 augusztusában egy jelentősen nagyobb, 250 méteres fedélzetű, 14 helikopter szállítására képes, de a vadászgépek felszállásához szükséges indítórendszerrel nem rendelkező Izumo követte. Az indítórendszer hiánya ellenére e három hajó elméletben képes lehet a vertikálisan fel- és leszállni képes repülőkhöz hordozására, Japán pedig már bejelentette, hogy rendel az F-35-ös vadászgépek azon variánsából, amelyik rendelkezik e képességgel.¹⁶

Mindemellett, habár a japán haditengerészet és légierő számszerűen kisebb erőt képvisel, mint Kína, technológiai színvonalát tekintve jóval fejlettebb annál,¹⁷ ahogy az is jelentős szempont, hogy a JSDF a megalakulása óta együttműködik a világ legfejlettebb hadseregével, s ezáltal jelentős műveleti tapasztalatokat szerzett. Mindez igaz a japán védelmi iparra is, amely az amerikai szövetség következtében jelentős részt vállal a közös

15 Ezt megelőzően egy védelmi ügynökség irányította a hadsereget.

16 Ugyanakkor megjegyzendő, hogy Tokió egyelőre csak abból az F-35A variánsból rendelt, amely nem rendelkezik e képességgel.

17 Japán hadi képességeivel kapcsolatban részletesebb I. Horváth Csaba Barnabás: „A háborús fenyegetések mögött rejlő erőviszonyok – Észak-Korea hadereje és a válság regionális kontextusa”. *MKI-Tanulmányok*, No. 14. (2013). <http://www.hiia.hu/pub/displ.asp?id=HTWLVE>, 2013. május 22.

fegyverrendszerek fejlesztésében,¹⁸ és ebből fakadóan világszínvonalú *know-how*-hoz jut, amit a fegyverexport-tilalom fokozatos enyhítésének köszönhetően egyre szélesebb körben tudnak kamatoztatni a japán cégek.

Szintén fontos – ám az előbbieknél kisebb publicitást kapó – folyamat a japán parti őrség modernizációja. Ez két szempontból is lényeges: egyrészt a parti őrség kulcsszerepet játszik a Kínával fennálló szigetvitában, másrészt jogi szempontból rendvédelmi erőről lévén szó, nem vonatkoznak rá az alkotmányos korlátok. Jelzésértékű, hogy a parti őrséget irányító minisztérium „új harci erőként” hivatkozik a partvédelmi egységekre.¹⁹

Habár egyesek szerint e folyamat végső soron remilitarizációnak tekinthető,²⁰ a hadseregfejlesztésre és Japán biztonságpolitikai szerepvállalásának növelésére vonatkozó kezdeményezések mind nemzetközi, mind belpolitikai, mind társadalmi téren komoly akadályokkal néznek szembe. Az alkotmányos korlátozások az elmúlt bő két évtized során jelentősen csökkentek, de abban a tekintetben az önvédelem fogalmának fokozatos kiterjesztése ellenére továbbra is fennállnak, hogy a JSDF felhatalmazása a mai napig csupán a szűk értelemben vett nemzetvédelmi feladatok elvégzésére, az ország területi biztonságának garantálására terjed ki. Azaz a haderő felépítése radikálisan defenzív jellegű, nem rendelkezhet támadó fegyverzettel²¹ – többek között repülőgép-hordozókkal, atom-tengeralattjárókkal, interkontinentális ballisztikus rakétákkal és stratégia bombázókkal –, alapvetően továbbra sem vehet részt külföldi katonai akciókban, és nem gyakorolhat kollektív önvédelmet. Mindemellett a JSDF feletti – szintén csökkenő – civil kontrol is példátlan: a japán katonák például jogi szempontból közszolgák, a JSDF eszközbeszerzéseit pedig hosszú időn át a pénzügyminisztériumból irányították.

A fokozatos és óvatos, de kétségtelenül az aktivizmus és a normalizáció irányába mutató lépések ugyanakkor egyértelműen jelzik, hogy a japán biztonságpolitikai gondolkodásban az alkotmány 9. cikkének idealizmusát felváltotta a realizmus szelleme, amelyet immár nemcsak a védelmi bürokrácia, de a politikai szféra is magáévá tett.

Az elmúlt évek legjelentősebb változását a 2010-es nemzetvédelmi program hozta, amely a japán biztonságpolitikában bevezette a „dinamikus védelem” koncepcióját. A regionális válságokra való rugalmas válaszadást előirányzó koncepció a passzív és radikálisan védekező japán biztonságpolitika átformálásának első lépcsőfokát jelenti. E folyamat során Tokió egyre tágabb körben értelmezi a nemzet védelmét, és a japán hadsereg feladatköreinek és nemzetközi szerepvállalásának kiterjesztésével aktívabb biztonságpolitikai jelenlétre törekszik a térségben. A koncepció alapfelfogása, hogy Japán biztonságának garantálása érdekében az országnak képesnek kell lennie arra, hogy egyre szélesebb körben reagáljon az esetleges veszélyforrásokra, mind földrajzi, mind műveleti értelemben.

A 2010-es védelmi program az eszközbeszerzés és a műveleti képességek fejlesztése terén is jelentős változást hozott: a szárazföldi invázió megfékezésére irányuló,

18 Ez a civil fejlesztések terén is kézzelfogható. A Boeing legújabb utasszállító repülőgépe, a 787 Dreamliner alkatrészeinek például közel a harmada Japánban készül.

19 Richard J. Samuels: „»New Fighting Power!«: Japan’s Growing Maritime Capabilities and East Asian Security”. *International Security*, Vol. 32. No. 3. (2007/2008). 84–112. o.

20 L. Christopher W. Hughes: *Japan’s Remilitarisation*. Abingdon: Routledge, 2009.

21 Az, hogy mi számít támadó fegyverzetnek, nagyrészt politikai alkuk eredménye.

konvencionális nehézfegyverzetre fókuszáló stratégia helyett modernebb és rugalmasabban bevethető eszközök hadrendbe állítását irányozott elő, elsősorban a haditengerészeti erőfejlesztésre összpontosítva, miközben a szigetországnak a hidegháborús időszakban kiépített, északi védelmi vonalai leépítéséről és ezzel párhuzamosan a katonai kapacitásoknak a déli, Kínához közel eső területekre való átcsoportosításáról határozott. Szintén a 2010-es program nevezte először aggodalmat keltőnek Kína katonai modernizációját, illetve katonai költségei átláthatóságának hiányát. A kínai fenyegetésre történő utalás azóta az éves védelmi fehér könyvek integráns részévé vált, a legutóbbi, 2013-as dokumentum pedig a két ország kelet-kínai-tengeri szigetvitájával kapcsolatban egyenesen a nemzetközi normák megsértésével vádolta Pekinget.

Mindemellett fontos tény, hogy a 2010-es programot az a balközép Japán Demokrata Párt (DPJ) adta ki, amely az országot egy kisebb megszakítással 1955 óta folyamatosan kormányzó konzervatív Liberális Demokrata Pártot (LDP) éppen azzal buktatta meg, s jutott hatalomra egy évvel korábban, hogy radikális változást ígért. Habár külpolitikai téren a DPJ eleinte valóban kisebb – és végül sikertelen – manőverezésbe kezdett az USA és Kína között, védelmi szempontból alapvetően folytatta a korábbi LDP-s kormányok alatt megindult munkát. Tehát a japán védelmi politika átformálásával kapcsolatos, néhány éve még feltételes módban emlegetett konszenzus²² gyakorlatilag valósággá vált.

A normalizációnak újabb lökést adott Abe Sinzó és az LDP 2012. decemberi, ismételt hatalomra jutása. A nyíltan nacionalista Abe kormányzása alatt a japán védelmi politika három dimenzióban is új irányt készül venni. Egyrészt jogi-belpolitikai téren Abe nem titkolt fő célja – saját szavaival: „történelmi küldetése” – az alkotmány és benne a 9. cikk megváltoztatása. Az LDP által tavaly kiadott – Abe vezetésével elkészített – alkotmánytervezet a 9. cikk első mondatát – a japán nép lemond a háborúról mint a nemzet szuverén jogáról – megtartaná, de a másodikat – Japán nem tart fenn hadsereget – eltörölné. Ez a lépés már önmagában feloldaná a JSDF-re vonatkozó korlátokat, ugyanakkor az egyelőre korántsem biztos, hogy Abe a jelenlegi négyéves ciklus alatt képes lesz véghez is vinni az alkotmánymódosítást.²³ Főbb biztonságpolitikai céljainak kivitelezéséhez azonban erre –véltetően – nem is lesz szüksége: ahogy a kormányfő egy közeli tanácsadója fogalmazott, az alkotmány 9. cikkének kissé kiterjesztőbb értelmezése önmagában elég lesz az elképzelt változtatásokhoz.²⁴

22 L. Richard J. Samuels: *Securing Japan: Tokyo's Grand Strategy and the Future of East Asia*. Ithaca–London: Cornell University Press, 2007.

23 Az alkotmány módosításához kétharmados többség kell a parlament mindkét házában, és azt népszavazásnak is szentesítenie kell. (Abe egyébként korábban éppen a módosítási procedúrát előíró 67. cikk átírásával akarta megkezdeni e folyamatot, de e terv heves bírálatokat váltott ki.) Habár az alsóházban kétharmados többségben vannak a nyíltan revizionista pártok, a felsőházban nem. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az LDP koalíciós partnere, a buddhista-pacifista Új Komeitó nem támogatja a 9. cikk módosítását. A legnagyobb probléma azonban az, hogy még a revizionista pártok elképzelései sem azonosak az új alkotmány konkrét tartalmát és szövegét illetően. Alapvetően az 9. cikk módosításától még a DPJ sem zárkózik el, de az jelenleg igen valószínűtlen, hogy Abe olyan szöveget tudjon a parlament elé bocsátani, amely egyszerre képviseli saját és az LDP elképzeléseit, és minden további parlamenti frakció álláspontjával összhangban van.

24 Személyes beszélgetés, 2013. augusztus 2., Tokió.

Abe tehát alkotmánymódosítás nélkül is változást hozhat a japán védelmi politikába. Hatalomra kerülését követően Tokió tizenegy év után először növelte védelmi költségvetését, a kormányfő pedig az amerikaihoz hasonló nemzetbiztonsági tanács felállítását, a kollektív önvédelem engedélyezését és a 2010-es védelmi program felülvizsgálata által a nemzetvédelem minden eddiginél kiterjesztőbb újraértelmezését akarja elérni. A 2013. januárban elrendelt, decemberig tartó felülvizsgálati folyamatról a védelmi minisztérium júliusban tett közzé köztes jelentést,²⁵ amelyben a JSDF tengeren túli műveleti képességeinek, így többek között az ellenséges külföldi bázisok megtámadásához és megelőző csapás méréséhez szükséges kapacitások fejlesztését javasolta. Tokiói kormánykörökben e lépést, amely a dinamikus védelem koncepciójának további kiterjesztését jelentené, a Kínával szembeni elrettentés fokozásának szükségességével indokolják. Ezen érvelés szerint a megtorló és megelőző csapások defenzív jellegű műveleteknek számítanak, ezért nem ütköznének az alkotmányba. Ugyanakkor e képességek megszerzése szükséges lenne ahhoz, hogy Japán komolyan vehető elrettentő erőt képviseljen a rohamtempóban fegyverező Kínával és a destabilizáló Észak-Koreával szemben.

Mindezekén túl Japán – a védelmi minisztérium által egyre súlyosabbnak tartott biztonságpolitikai környezet miatt – a haderő további modernizációjára készül: az ISR- (hírszerzési, megfigyelési és felderítési) képességek fejlesztése érdekében drónok beszerzését, a négy fő szigettől távolabb eső szárazföldek védelme érdekében a légvédelmi fölény (*air superiority*) fenntartását és a tenger ellenőrzésének fokozását tervezi. Egyidejűleg az űrbéli C⁴ISR-képességeket (vezetés, irányítás, kommunikáció, számítógépek, hírszerzés, megfigyelés és felderítés) is fejleszteni kívánja. A japán biztonságpolitikában emellett a sokasodó kínai, orosz és észak-koreai kibertámadások elleni védekezésre is egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek, miután a közelmúltban több japán minisztérium, kutatóintézet és nagyvállalat vált hackerek áldozatává.

A védelmi stratégia átalakítása mellett Abe aktívabb regionális diplomáciával is próbálja ellensúlyozni Kínát. „Demokratikus gyémánt” névre keresztelt elképzelése egységbe kovácsolná a térség „hasonló értékrendű” államait,²⁶ azaz tulajdonképpen egy Kína-ellenes koalíciót hozna létre Japán, az Egyesült Államok, Ausztrália és India részvételével. Azt ugyanakkor Tokióban is elismerik, hogy India megnyerése nem valószínű, ahogy a Kínától gazdaságilag egyre erősebben függő Ausztrália elkötelezettsége is kérdéses, még ha a japán–ausztrál védelmi kapcsolatok folyamatosan mélyülnek is. A kollektív önvédelem engedélyezése esetén Abe fő célja egy japán–amerikai–ausztrál hármas szövetség, valamint Tokió és a NATO kapcsolatainak szorosabbra fűzése. Ezzel párhuzamosan Abe egyértelműen arra törekszik, hogy a Kínával szintén szigetvitában álló és Peking hadseregfejlesztésére félelemmel tekintő délkelet-ázsiai országokat megnyerje: kormányfői beiktatása utáni első külföldi útja három ASEAN-tagországba vezetett, azóta pedig további négy térségbeli államot keresett fel, melyeknek japán befektetéseket, stratégiai partnerséget, sőt a Fülöp-szigeteknek és Vietnammak konkrét tengeri logisztikai támogatást ajánlott fel.

25 „Defense Posture Review Interim Report”. *Ministry of Defense*, http://www.mod.go.jp/j/approach/agenda/guideline/2013_chukan/gaiyou_e.pdf, 2013. július 26.

26 „Asia’s Democratic Security Diamond”. *Project Syndicate*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/a-strategic-alliance-for-japan-and-india-by-shinzo-abe>, 2012. december 27.

A japán normalizáció tehát 2010 óta számottevően felgyorsult, s Abe alatt a folyamat további lendületet kapott. Tokió egyre kiterjesztöbben értelmezi a hadserege feletti alkotmányos korlátokat, az ország önvédelmét pedig egyre tágabb körben határozza meg, mind földrajzi, mind műveleti szempontból. Az is egyértelmű, hogy a fejlesztések mozgatórugója Kína, illetve a Kínával szembeni ellensúlyozás: ahogy egy volt külügyminiszter fogalmazott, Japánnak „nincs más választása” a jelenlegi helyzetben.²⁷

Ugyanakkor, a fenti változások ellenére, Abe alapvetően nem fog forradalmat hozni a japán biztonságpolitikában, bár annak további evolúciója előtt anyagi, bel- és külpolitikai, valamint társadalmi szempontból is komoly akadályok állnak. Egyrészt a csapásmérési képességek fejlesztése és az önvédelem jelentéstartalmának kiterjesztése komoly változás ugyan, de önmagában még nem jelent 180 fokos fordulatot a radikálisan defenzív japán hozzáálláshoz képest. Másrészt addig, amíg a papíron elfogadott stratégiai átalakítás a műveleti szinten is foganatosíthatóvá válik, vélhetően jó néhány évre és komoly anyagi ráfordításra lesz szükség – ez utóbbinak pedig Japán egyre inkább híján van. A szigetország gazdasága közel két évtizede stagnál, államadóssága meghaladja a GDP-je kétszeresét, az alacsony adóbevételek és a növekvő szociális kiadások fényében pedig kevés a tér a védelmi költségekre. Éppen ezért Japán elsősorban a hadsereg – és a hadi beszerzések – hatékonyságát próbálja javítani. Szintén gondot jelent a jövőre nézve a japán társadalom elöregedése. Ez az államháztartási és gazdasági vonzatai miatt útját állja annak, hogy Tokió újra nagyhatalommá váljon. E folyamatokkal a térségbeli államok is tisztában vannak, ezért Japán hatalmi ambíciói és lehetőségei szükségszerűen korlátozottak.

Tokió ázsiai szerepvállalásának potenciális mértékét a japán gyarmatosítás emlékéből fakadó ellenérzések szintén csökkentik. E szempontból ugyanakkor jelentős eltérések tapasztalhatók Északkelet- és Délkelet-Ázsiában: míg Kínában és a két Koreában még hatvannyolc évvel a felszabadulás után is napi téma Japán háborús múltja, és ebből kifolyólag ezen országok aggodalommal és gyanakvással figyelik a szigetország normalizációját,²⁸ addig a legtöbb délkelet-ázsiai állam – köztük elsősorban a Kínával szintén szigetvitában álló, s Peking növekvő erejét félelemmel konstatáló Fülöp-szigetek és Vietnam – üdvözlöi a fejleményeket. Tokió azonban sem stratégiai, sem gazdasági szempontból nem engedheti meg magának, hogy hátat fordítson Északkelet-Ázsiának, és figyelmen kívül hagyja a fent említett aggodalmakat és gyanakvást. Hosszú távon az sem tűnik reálisnak, hogy Japán ellensúlyozni tudja majd Kínát Délkelet-Ázsiában, tekintve hogy a térség gazdaságilag egyre jobban függ a Kínától, miközben a felkelő nap országa egyre kevésbé képes az 1980-as és 1990-es években a régióban játszott „gazdag nagybácsi” szerepének betöltésére.

Egy újabb biztonságpolitikai szempontú akadályt jelent, hogy a japán társadalom egyértelműen ellenezné a pacifizmus látványos feladását. Bármekkora is Abe népszerűsége jelenleg, ennek kizárólagos oka az Abenomics néven emlegetett gazdasági programja és annak kezdeti sikerei, így nem engedheti meg magának, hogy népszerűtlen és megosztó nacionalista programba kezdjen. Ezen a téren Abe bizonyos szempontból harapófogóban

27 Személyes beszélgetés, 2013. augusztus 2., Tokió.

28 Dél-Korea esetében a kép annyival árnyaltabb, hogy a normalizációt alapvetően támogatja Szöul, mivel sok szempontból egybevágnak a két ország stratégiai érdekei. A múlttal kapcsolatos ügyek miatt ugyanakkor a japán–dél-koreai kapcsolatot sorozatos kisebb-nagyobb súrlódások hátráltatják.

van: a radikális monetáris lazításon, kormányzati költségek révén elérendő gazdaság-élénkítésen és strukturális reformokon alapuló Abenomics egyelőre népszerű ugyan, de hosszú távú sikere igencsak kétséges. Így az idő múlásával egyre valószínűbb, hogy Abe népszerűsége és vele együtt az alkotmánymódosítás esélye is csökkenni fog – főleg, hogy annak támogatottsága eleve nem túl jelentős a japán társadalomban: friss felmérések szerint alig haladja meg az 50%-ot. Ugyanez igaz a hadseregére is. Habár a JSDF társadalmi elfogadottsága mára szinte teljes körű, az erre vonatkozó felmérésekből az is kiderül, hogy a japánok szerint a haderő fő feladata a katasztrófaelhárítás és a békefenntartás. Sarkosan fogalmazva, a japánok mindaddig elfogadják a haderejüket, ameddig az nem viselkedik valódi hadsereggé; erre egyébként a hivatalos kommunikáció is ráerősít. Nem véletlen, hogy a védelmi minisztérium rajzfilmfigurákkal, a világbékéért dolgozó alakulatként hirdeti a JSDF-et, elsősorban annak katasztrófavédelmi fontosságát hangsúlyozva.

Abe kezdeti lépései sem különösebben radikálisak: a védelmi költségvetést mindössze 0,8 százalékkal növelte, s az továbbra is a GNP egy százalékában meghatározott informális korlát alatt maradt. A légierő hivatalosan egyelőre mindössze két darab F-35-ös beszerzését jelentette be, míg az Izumo nevű helikopterhordozó-romboló – Tokió (helikopter)hordozó-programja – a nagy publicitást kapott bemutatása ellenére²⁹ valójában elsősorban határvédelmi és katasztrófa-elhárítási műveletekre alkalmas, tengerentúli konvencionális hadműveletekre nem igazán.³⁰ Mindent egybevetve, a fent említett jogi és nem jogi korlátok fényében a JSDF fejlesztése komoly akadályokba ütközik, ez pedig a konkrét eszközbeszerzéseken is meglátszik.

Mindezekkel együtt az tény, hogy Abe hatalomra jutása és töretlen népszerűsége egyben mély felfogásváltást is eredményezett Japán élén. A kormányfő nyílt és bevallott célja, hogy Japán ismét hatalmi tényező legyen a térségben és a világon, s gyakorlatilag egész politikai programja e célkitűzés köré épül. Ahogyan egy LDP-s képviselő lefestette a helyzetet: Abe gyökeresen meg akarja reformálni az egész országot és társadalmat.³¹ Maga Abe egy washingtoni beszédében egyenesen úgy fogalmazott, hogy Japán visszatért. Ebből a szempontból gazdasági programja kettős célt szolgál: a további lépések véghezvitele érdekében szükséges népszerűség megszerzését, illetve a húsz éve gyengélkedő Japánnak a világgazdaság középpontjába történő visszahelyezését. Védelmi téren a nemzetbiztonsági tanács felállításával szorosabb központi koordinációra, a kollektív önvédelem engedélyezésével aktívabb nemzetközi részvételre, a csapásmérési képességek fejlesztésével pedig a Kínával szembeni elrettentő erő növelésére törekszik. A realitás ugyanakkor az, hogy Japán relatív erejét és jövőbeli kilátásait tekintve legfeljebb közép-hatalmi szerepre aspirálhat.³²

Abe tervének egy potenciálisan veszélyes – és fontos – mellékvágánya a kormányfő (legalábbis sajátos) elképzelése az ország múltjáról. Abe korábban tagadta, hogy a japán hadsereg szextrabszolgásra kényszerítette a koreai nők ezreit a II. világháború alatt, idén tavasszal pedig azzal okozott botrányt, hogy egy szerencsétlen nyilatkozatában kétségbe

29 A hajót egyébként még 2009-ben rendelte meg a haditengerészet.

30 Alessia Patalano előadása, Temple University, 2013. június 26., Tokió.

31 Személyes beszélgetés, 2013. június 28., Tokió.

32 L. Soeya Yoshihide: *Nihon no midorupawagaiko* [Japán középhatalmi diplomáciája]. Tokió: Chikuma Shinsho, 2005.

vonta, hogy Japán a 20. század első felében agressziót követett el Kínával és Koreával szemben, továbbá felvetette az ország háborús múltjáért bocsánatot kérő, 1995-ös miniszterelnöki nyilatkozat visszavonását. Tavaly októberben, még ellenzéki pártvezérként, ellátogatott a tokiói Jaszukuni-szentélybe, ahol a háborúban elesett japán katonák – köztük tizennégy II. világháborús főbűnös – „lelkét” őrzik, s habár kormányfőként még nem járt ott, idén már kétszer is küldött ajándékot az imahelynek. A háborús bűnösök hamvait is őrző szentélyre Peking és Szöul a japán militarizmus jelképeként tekint, Abe akcióit pedig heves diplomáciai tiltakozásuk kísérte. Augusztus 15-én, a japán háborús vereség évfordulóján Abe – két évtizedes hagyománnyal szakítva – nem kért bocsánatot a Tokió által elkövetett cselekményekért, habár közben a világbéke melletti elkötelezettségét hangsúlyozta. A japán kormányfő mindemellett nyíltan emlegeti, hogy az Abenomicsot az 1930-as évek japán gazdasági programja ihlette, amely egyébként jórészt a háborús költségeken alapult. Az LDP tavalyi alkotmánytervezetéből is egy romantikus múltba révedés rajzolódik ki: a dokumentum a közösségi és a családi értékeket hangsúlyozza az egyéni szabadságok helyett, és több hasonlóságot mutat a Medzsi-korszak elképzeléseivel. Egyesek szerint mindez az LDP konzervatív szavazótáborának szól, LDP-s politikusokkal folytatott beszélgetésekből viszont az derül ki, hogy inkább Abe személyes nézeteit tükrözi.

Mindezek ellenére Abe nacionalizmusa – akárcsak a japán hadseregfejlesztés – szükségszerűen korlátozott, mivel nincs mögötte széles körű társadalmi támogatottság, sőt még saját pártján belül is viták forrása. Másrészt elemzői körökben elterjedt álláspont, hogy Abe alapvetően egy pragmatikus politikus, aki a gyakorlati és anyagi haszon reményében kész visszafogni saját nacionalizmusát.³³ A fő érv emellett, hogy a 2006–2007-es miniszterelnöksége idején kifejezetten az akkori elődje, Koizumi Dzsun’icsiró alatt megromlott kínai–japán kapcsolatok javítására törekedett, és manapság is gyakran hangoztatja, hogy Peking kulcsfontosságú szomszéd Tokió számára, amellyel a közös gazdasági érdekek miatt nem szabad összerúgni a port. Egyfelől Japán gazdasági teljesítménye jelentős mértékben függ a dinamikus növekvő Kínába irányuló exporttól. Másfelől Kínának továbbra is szüksége van a fejlődésében eddig is kulcsszerepet játszó japán tőkére és technológiatranszferekre. A közelmúltban Abe több személyes tanácsadója is járt Pekingben, a kormányfő szerint pedig részéről „nyitva áll az ajtó” egy kínai–japán csúcstalálkozó előtt. Kormányzati források szerint Abe éppen azért nem látogatott el a Jaszukuni-szentélybe a beiktatása óta, hogy enyhítse a két ország közti feszültségeket. Végző soron Abe stratégiája a kínai–japán kapcsolatokban már egy ideje megfigyelhető: a „se veled, se nélküled” helyzet olyan menedzselése, amely egyszerre jelent közeledést, ellensúlyozást és elrettentést.

Ugyanakkor az is igaz, hogy a fentiekből egyelőre csak az ellensúlyozás kezd megvalósulni. Ennek legfőbb oka a kelet-kínai-tengeri terület vita, amely mára a japán–kínai viszony „állatorvosi lova” lett, egyesítve a kapcsolat összes negatív vetületét: a történelmi emlékeztetőtől és nacionalizmustól kezdve a haditengerészeti versengésen át a regionális erőegyensúly változásáig. Politikai szempontból a vita egy többszintű játék. A szigetekkel kapcsolatos feszültségek mindkét oldalon számottevő belpolitikai jelentőséggel bírnak:

33 L. John Hemmings – Maiko Kuroki: „Tokyo Trade-Offs”. *The RUSI Journal*, Vol. 158. No. 2. (2013). 58–66. o.

egyrészt mind a kínai, mind a japán vezetők számára lehetőséget nyújtanak ahhoz, hogy rátermettségüket és határozottságukat bizonyítsák.³⁴ Emellett Kínában az alapvetően Japán-ellenességgel párosuló patriotizmus/nacionalizmus már jó ideje a kommunista párt egyik fő legitimációs eszköze, míg Japánban a kínai fenyegetés hangoztatása (az észak-koreai militarizmus mellett) azon célt is szolgálja, hogy az alapvetően pacifista lakosságot meggyőzzék a normalizáció szükségességéről. Külpolitikai téren fontos szempont, hogy mindkét ország több területi vitában érintett a térségben, ezért nem engedhetik meg maguknak, hogy gyengeséget mutassanak és/vagy engedményeket tegyenek, mivel az a további vitákban is rontaná pozícióikat.

Azonban az is egyértelmű, hogy a patthelyzet ellenére mindkét fél tartózkodik a helyzet eskalációjától. Önmagában már a mostani feszültséget kiváltó esemény – a szigetek államosítása – is egy defenzív, az ellentétek csökkentésére irányuló lépés volt Japán részéről. A kabinet ugyanis azt követően döntött a terület egy részének felvásárlása mellett, hogy Isihara Sintaró, a szélsőjobboldali tokiói kormányzó maga akarta megvenni azt, miután fény derült arra, hogy azok tulajdonosa – egy japán magánember – pénzsűkében van. A kormány tehát azért lépett közbe, hogy megakadályozza, hogy Isihara saját nacionalista céljaira használja fel a területet. Megemlítené az is, hogy a 2010-es incidenssel ellentétben, Kína most nem léptetett életbe hivatalos gazdasági szankciókat Japánnal szemben, bár a kínai állampolgároknak a viszály miatt a japán termékekre meghirdetett informális bojkottja igen súlyosan érintette a szigetország gazdaságát. A jelenlegi helyzet fényében tehát egyik fél sem hajlandó – és nem is képes – erélyesebben fellépni, részben a gazdasági érdekek, részben az Egyesült Államok érintettsége miatt. Azonban az is tény, hogy sem Peking, sem Tokió nem hajlandó engedni a szigetvitában.

A kelet-kínai-tengeri feszültségeknek ugyanakkor van egy mélyebb – és ebből fakadóan potenciálisan veszélyesebb – olvasata is, amely a két országnak a kelet-ázsiai nemzetközi rendszer jelenére és jövőjére vonatkozó elképzeléseivel, illetve a másik erre vonatkozó percepcióinak a megítélésével kapcsolatos. Szembetűnő, hogy volt és jelenlegi tokiói döntéshozók – jobb- és baloldaliak egyaránt – egyértelműen Japán elleni támadásnak értékelik Kína fellépését. Japán védelmi és külpolitikai körökben egyöntetűen elfogadott az a nézet, hogy Kína magatartása azt jelzi, Peking egy revizionista hatalom, amely saját érdekei mentén át akarja alakítani a nemzetközi rendet a térségben. Ez egyértelműen ellentétes Japán érdekeivel, s habár Abe belpolitikai szempontból tagadhatatlanul revizionista, külpolitikai téren minden lépése a Japán számára előnyös jelenlegi nemzetközi rend (Kínától való) védelmére irányul. Kína ugyanakkor hasonlóan gyanakvó Japán mélyebb céljait illetően,³⁵ és nem is ok nélkül. Peking szerint egyértelműen Tokió volt az, amely a szigetek államosításával megváltoztatta a *status quó*t a Kelet-kínai-tengeren.

A helyzetet súlyosbítja, hogy stratégiai szempontból bármit is lép Japán, az szükségszerűen ellentétes Kína érdekeivel. Egy katonailag gyenge és csak erős korlátok mentén „normalizálódó” Japán ugyanis vélhetően továbbra is az USA kelet-ázsiai „tró-jai falova” maradna. Ugyanakkor egy erős és független(ebb) külpolitikát folytató Japán – ahogy azt Abe lépései mutatják – szintén megpróbálná fékezni Peking felemelkedését

34 Aaron L. Friedberg előadása, Sasakawa Peace Foundation, 2013. június 26., Tokió.

35 L. Rex Li: *A Rising China and Security in East Asia: Identity Construction and Security Discourse*. Abingdon – New York: Routledge, 2009.

és érdekérvényesítését. Az a korábban még reálisnak tartott szcenárió pedig elképzelhetetlennek tűnik, hogy Tokió és Peking közös frontot alakítson ki Washingtonnal szemben.

A kelet-ázsiai hatalmi viszonyok változása a stratégiai mellett történelmi szempontból is áthidalhatatlan feszültségekkel fenyeget. Japán és Kína két évezredes, folyamatos ellentétekkel tarkított kapcsolatában még soha nem fordult elő, hogy mindkét fél komoly hatalmi tényező lett volna: eddig viszonyuk hatalmi szempontból minden esetben alá-, illetve fölérendelt volt.³⁶ A jelek arra mutatnak, hogy a jelenlegi helyzet menedzselése mindkét oldalon komoly akadályokba ütközik, és összességében nehézkesnek tűnik. Mindemellett a történelmi példák és a jelenlegi folyamatok is arra utalnak, hogy az erős gazdasági interdependencia csak korlátozott mértékben képes csökkenteni a politikai feszültségeket.³⁷

Ugyanakkor legalább ugyanilyen erős érvek szólnak amellett, hogy a helyzet belátható időn belül nem fog egy bizonyos ponton túl eszkalálódni. A japán normalizáció és a kínai hadsereg-modernizáció ellenére (egyelőre) alapvetően mindkét ország céljai defenzívek, és a változó biztonságpolitikai felfogásuk mögött húzódó indokok szorosan kötődnek gazdasági jólétük biztosításához és fenntartásához. E tekintetben mind a két állam erőteljesen korlátok közé van szorítva. A Kínai Kommunista Párt hatalmának legfőbb legitimitációja a folyamatos és gyors gazdasági fejlődés, amely azonban a mai napig nagymértékben függ a külföldi nyersanyagoktól, tőkéktől, technológiától és felvevőpiacoktól. Ebből kifolyólag Kína nem engedheti meg magának, hogy átlépjen egy bizonyos határt a nemzetközi szintén, még ha valóban revizionista célokkal is rendelkezik a nemzetközi rendet illetően. Másrészt a modernizáció ellenére a kínai hadsereg nagyon messze van attól, hogy képes legyen számottevő csapást mérni a japán erőkre, nem is beszélve a szigetország területi védelméért felelősséget vállaló Egyesült Államokról. Japán számára gazdasági szempontból legalább ugyanilyen fontos a békés nemzetközi környezet fenntartása és a Kínával való kapcsolat, miközben a normalizáció ütemét és kiterjedtségét a fent taglalt kül- és belpolitikai, társadalmi és gazdasági folyamatok súlyosan korlátozzák.

36 Kent E. Calder: „China and Japan’s Simmering Rivalry”. *Foreign Affairs*, Vol. 85. No. 2. (2006). 129–139. o.

37 Leszek Buszynsky: „Sino–Japanese Relations: Interdependence, Rivalry and Regional Security”. *Contemporary Southeast Asia*, Vol. 31. No. 1. (2009). 143–171. o.